

М.П.Салаш

ДУХОВНА КУЛЬТУРА ЛЮДИНИ І КНИГА

Культура - складне і різнобічне явище. Кожна епоха розуміла її по-різному і висувала свої критерії духовного багатства індивідуального та соціального буття. В західній філософії внутрішню культуру інколи ототожнювали з освіченістю, сумою набутих знань. Цієї думки дотримувалися, зокрема, Т.Мор, Т.Гоббс, Б.Спіноза та ін. Але таке розуміння не вичерпує всієї складності формування духовного світу людини. Внутрішню культуру в жодному разі не можна звести до кількості прочитаних книг, переглянутих фільмів, відвіданих театрів і музеїв. Її не можна вивчити - лише ввібрати в себе, жити нею, творити в параметрах Істини, Добра, Краси. Більш того, процес її формування залежний від об'єктивних і суб'єктивних факторів та їх єдності, якої не могла дати наша країна упродовж багатьох років. Такі об'єктивні фактори, як командно-адміністративна, тоталітарна система, відсутність гласності і демократії, знецінення інтелектуальної праці, навмисне знищення культурних, релігійних, моральних цінностей, замовчування історичної правди, безальтернативне панування єдиної ідеології, однопартійність, відособлення від світової цивілізації привели до формування у людей бездуховності, аморальності, егоїзму, індивідуалізму, кар'єризму, лицемірства, байдужості і т.д.

Духовність сучасної людини втрачається і під впливом явищ загальнолюдського характеру: випереджаючих темпів технічного прогресу, за яким не встигає духовний світ людини, нагромадження зброї, екологічних катастроф, що загрожують людству знищенням. Це не може не впливати на психіку і життєві орієнтири людини. Індустріалізація всіх сфер життя сформувала відповідний тип мислення і світосприймання. Вирішуючи глобальні проблеми, людина певною мірою забула про свій духовний світ, вона краще підготовлена до аналізу зовнішніх явищ, ніж власного внутрішнього світу. Переважання деперсоніфікованого спілкування між людьми, збільшення емоційних навантажень, потрясінь ведуть до кризи емоційності. Динамізм життя,

поспішність, дефіцит часу зумовлює фіксацію зовнішніх сторін, поверховість, прояви невисокої культури мислення.

Як вийти в наш час із раціональної і емоційної кризи, як сформувати багатий духовний світ людини? Перший шлях - докорінна зміна суспільного буття, яке б розвивалось на основі принципів демократії. Саме останні і повинні привести до переоцінки знань в суспільстві. Коли знання і вміння, компетентність і професіоналізм стануть необхідністю, тоді виникне потреба у швидкому рості духовного багатства людини, її раціональної, емоційної і практичної активності. Ця проблема особливо актуальна для українців, які погано знають свою історію, не мають належної національної свідомості, переважно не вболівають за своє манкурство. Наш соціальний стан є наслідком панування командно-бюрократичної системи, яка нівечила людей не тільки фізично, а й духовно, і вимагала від історичної науки дотримуватись двох пунктів: прославляти соціалістичний устрій і замовчувати все, що суперечило цій системі. Це і привело до фальсифікації історії, одностороннього її розкриття. А зараз ми не можемо будувати свою державу, не відновивши історичну справедливість, не відкривши істину, бо без цього неможливе духовне відродження нації, моральне оздоровлення суспільства, формування національної самосвідомості. Нам всім треба вивчати свою історію, відкривати невідомі імена, події, явища. І відкрити двері у новий світ душі мусить перш за все книга. Останнім часом вийшло чимало видань про минуле і сучасне України. Різноманітні дослідження, архівні документи, спогади, дозволяють не тільки констатувати певні факти, які замовчувалися протягом десятиліть, але й всебічно вивчити проблему. Брехня, лицемірство, фальсифікації партійних функціонерів, ідеологічних наглядців, цілої суспільної системи відкривається перед нами при знайомстві з достовірними історичними даними. Тільки правдиві знання про сутність "соціалізму", а також про долю кращих синів і дочок українського народу можуть стерти вчорашні стереотипи, відкрити людям прагнення до Істини і Добра і створити таким чином основу нового світосприймання і світорозуміння, сучасного вирішення суспільних проблем. Серед них є такі, без усвідомлення яких неможливе формування духовної культури людини. Серед них є такі, без усвідомлення яких неможливе формування духовної культури людини. Це насамперед проблема історії України: виявлення всіх соціальних колізій, труднощів, репресій, яких зазнала Україна (навмисне знищення української культури, мистецтва, літератури, геноцид і голодомор, ідеологічне одурманення людей). Все це розмаїття вже розкрите у багатьох книгах, кінофільмах тощо. Ще у царській Росії з'явилася книга "Історія Русов или Малой России" невідомого

автора, який з передових позицій розкриває історію України з найдавніших часів до 1769 р. Цей твір був заборонений царизмом, але його читали і використовували Т.Шевченко, М.Гоголь, Є.Гребінка, М.Максимович, М.Костомаров, П.Куліш та інші. У 1846 р. О.Бодянянський видав "Історію Русів", у передмові до якої з великим сумом говорить про важкі випробування, що випали на долю України, і радіє з успіхів українського народу. Зараз маємо можливість познайомитися з історією України в працях М.Грушевського, А.Лотоцького, О.Субтельного, І.Крип'якевича та інших науковців.

Історію України вивчають у багатьох країнах світу. На жаль, донедавна все, що зроблено зарубіжними українознавцями, критикувалось. Особливо фальсифікувалися ідеї тих, хто вивчав радянський період України. Водночас радянська історична наука була занадто ідеологізована і виражала погляди партійно-державної верхівки, не торкаючись багатьох заборонених тем: голоду 1933 р., історії національно-визвольного руху, становлення державності українського народу, мовні проблеми і т.д. У спецфондах були заховані документи і праці науковців, письменників, і навіть роботи партійних та державних діячів УРСР (М.Скрипника, О.Шумського та ін.). Важливо те, що значна частина архівних матеріалів з історії України потрапила за кордон і до певної міри вивчена західними вченими. У зв'язку з цим необхідний неупереджений, об'єктивний аналіз праць зарубіжних українознавців. Зараз у відкриті фонди бібліотек передано багато книг західних українознавців, великий масив немарксистської політичної літератури, що дає можливість кожному з нас без зайвих коментарів ознайомитися з дослідженнями, невідомими раніше.

Про трагедії України ми дізнаємося зараз і з праць українських учених. В 1991 р. групою літераторів, письменників, журналістів, науковців підготовлений довідник "... З порога смерті... Письменники України - жертви сталінських репресій" [3], де подані довідки про репресованих письменників, ордери і постанови на їх арешт, витяги з вироків, акти про їх виконання. Видання такої книги говорить про те, що в народі живе пам'ять про жертви нечуваної в історії тиранії.

Ми не можемо обійтись і без знань про нашу культуру, мистецтво, художників в широкому розумінні слова. В цьому плані цікаві книги Валентини Рубан "Український портретний живопис другої половини ХІХ - початку ХХ століття" [9]. Тут не тільки висвітлена історія нашого портретного мистецтва, але й показаний розвиток української культури всього аж до початку нашого століття. Наші збіднені уявлення про українське мистецтво і інші книги В.Рубан: "Забуті імена. Розповіді про українських худож-

ників ХІХ - початку ХХ століття", "Анатоль Петрицький. Портрети сучасників". Зі сторінок останньої дивляться на нас молоді М.Хвильовий, О.Слісаренко, П.Тичина, П.Панч та інші, хоч багато портретів, написаних Петр..дським, були назавжди знищені...

Неабияку користь принесуть такі книги, як "Звичаї нашого народу" Олекси Воропая, "Скарби України" Дмитра Степовика. "Культура і побут населення України", "Українське мистецтво ХІУ-ХУІІІ ст. у музейних колекціях Львова" В.І.Свенцицької і О.Ф.Сидора, "Історія української культури", "Історія декоративно-прикладного мистецтва України ХІІІ-ХУІІІ ст." та багато інших.

Книги, в яких досліджуються різні сфери буття України, зараз необхідні, як повітря: без них неможливо вирішити соціально-економічні проблеми, збудувати нову державу. Але одержані з книг знання - це лише перший щабель формування духовної культури людини. Вони повинні перейти у переконання і породити в особі потребу постійно нарощувати, вдосконалювати і використовувати їх для розвитку самосвідомості і громадської активності.

Ріст внутрішньої культури діалектично пов'язаний з докорінною перебудовою освіти і виховання на принципах єдності раціонального і емоційного. Інколи виховуючи сухих раціоналістів, ми ліпимо черству, глуху і жорстоку душу. Емоційна нерозвинутість веде до моральної глухоти.

Особливої уваги потребує і вольова сфера свідомості людини. Вольова людина здатна керувати і володіти собою. Здатність до самообмеження, усвідомлення загальної стратегії власного життя - риси, притаманні людині високої внутрішньої культури.

У людській сутності відбувається вічна боротьба між добром і злом. Людина мусить коректувати свої життєві орієнтири, замислюватись над сенсом життя. Тільки внутрішня індивідуальна боротьба із беззмістовністю власного життя може врятувати людину, допомогти їй подолати свої вади. Тому розвиток духовної культури залежить від внутрішніх устремлінь людини, він неможливий без важких і болісних духовних зусиль, без страждання і активності душі. Людина повинна усвідомити своє ставлення до дійсності, визначити своє місце у світі, мету і сенс свого життя і діяльності.

Формування духовної культури надзвичайно важливе для студентства і молодих спеціалістів, від яких залежить майбутнє нашого народу і держави. Сучасному спеціалістові потрібно не тільки творчо мислити, самостійно ставити і вирішувати нові завдання, вміти і хотіти вдосконалювати свою кваліфікацію, але й ввібрати в себе досягнення світової і вітчизняної культури.

1. Бондаренко Л.В. Я - мир. К., 1991. 2. Емельянов В.В., Никитин П.С. Философская культура молодого специалиста. М., 1987. 3. ... З порога смерти... Письменники України - жертви сталінських репресій: Довідник. Ж., 1991. 4. Ильенков Э.В. Философия и культура. М., 1991. 5. Кравец С.Л. О красоте духовной. М., 1990. 6. Культура, человек и картина мира. М., 1987. 7. Минуле України: відновлені сторінки. К., 1991. 8. Рубан В. "Український портретний живопис першої половини ХІХ ст.". К., 1984. 9. Рубан В. "Український портретний живопис другої половини ХІХ - початку ХХ століття". К.: Наукова думка, 1986.

Стаття надійшла до редакції 15.01.93.